

ЛЕКСИЧКО–СЕМАНТИЧКЕ ИГРЕ У ФУНКЦИЈИ БОГАЋЕЊА ДЕЧЈЕГ РЕЧНИКА

Сажетак: Сваке године у Републици Србији обавља се тестирање предшколске деце за полазак у школу и ти подаци показују да деца предшколског узраста имају проблеме у говору који су из године у годину у порасту. За узроке проблема у развоју говора као и одлагању проговарања код деце можемо навести неколико чинилаца али све чешће чујемо од стране стручњака да је један од узрока и прерана и прекомерна употреба мобилних телефона, таблета и сл. У овом раду бавимо се начином на који се могу превазићи неки од проблема у развоју говора код деце овог узраста уз употребу језичких игара користећи семантичке игре. Један од основних циљева употребе ових игара је богаћење дечјег речника, правилна артикулација гласова и то ћемо приказати на примерима одређених језичких игара.

Кључне речи: *Језичке игре, говорне игре, дечји говорни развој, семантичке игре.*

УВОД

Проговарањем сматрамо прву свесну употребу речи са значењем, и та реч носи у себи социо-емоционалне карактеристике. Оптимални период проговарања деце са разумевањем речи и разумевањем туђег говора прихвата се као период око дванаестог месеца живота. Међутим, данашња ситуација у Републици Србији, када је у питању период проговарања деце је алармантна. Према речима логопеда Мирјане Мирковић са Института за психофизиолошке поремећаје и говорну патологију, наша деца све касније проговарају и наводи да деца појаву прве речи у великом проценту имају „у другој години, са две и по године, или касније“. Овај податак је из 2022. године, а податак из фебруара 2025. године говори да је 80% предшколске деце са сметњама у говору (Мирковић, 2025). Гледајући на ранија истраживања у вези са овим проблемом указују да су ти резултати били далеко повољнији. Садашњи подаци немају опадајуће проценте, што је веома забрињавајуће. Стога, наш примарни циљ, као струке и друштва, јесте да пронађемо узрок а не да лечимо последице. Узроци за

¹ bosko.milovanovic@pr.ac.rs

касније проговарање, које собом носи и друге развојне проблеме код деце, могу бити бројни. Урођени неуролошки и физиолошки проблеми, дуго коришћење пасиране хране, што за последицу носи лењи говорни апарат, недовољна стимулација говора од стране родитеља и сл. јесу само неки од чинилаца који се узимају за узроке у каснијем проговарању. Предшколске установе у својим програмима садрже усмерене активности које за циљ имају препознавање, проверу и унапређење говора код деце.

Но, сасвим је јасно да сама институција без сарадње родитеља не може да пружи велике резултате.

У овом раду желимо да укажемо на значај употребе лексичко-семантичких језичких игара као стимулуса унапређењу говора. Није само богаћење дечјег речника унапређење говора, већ се ту подразумева и „освешћивање полисемије, хомонимије, синонимије и антонимије“ (Спасић, 2020: 171). Дакле, на говор увек треба гледати као на веома сложену и комплексну појаву у развоју детета. Развој дечјег говора треба да повезујемо као неутуђиве елементе са развојем памћења, развојем аудитивне дискриминације, али и изражавањем емоција и симболичком игром (Бланк, 1974, према Спасић 2020: 174). Само тако сагледано, холистички, омогућава нам да имамо и боље резултате у остваривању задатих циљева у унапређењу говора код деце. Како смо навели у самом сажетку овог рада, један од фактора који утиче на успоравање развоја говора код деце раног узраста јесте и прекомерна употреба видео-игара, мобилног телефона и сл. Са једне стране, видео-игре могу имати и добар утицај на говорно-језички развој деце и добру комуникацију са другом децом. Управо користећи видео-игре и неке програме за играње, деца усвајају нове речи и тако повезују мисли са речима. Једна од претпоставки је и да уколико деца играју у друштву, могу се развијати и комуникацијске способности, проширивати речник као и размена искуства и доживљаја. Док са друге стране, уколико се деси прекомерна употреба видео-игара и уопште игара са програмима на рачунарима и другим уређајима, и још самосталним играњем, наступа велика опасност да ће се и развој говора успорити, доћи до стварања пасивног речника и успоравања реченичног фонда детета. Улога родитеља је у томе пресудна како би благовремено спречили неке од последица прекомерног играња видео-игара. Дакле, родитељи имају обавезу да врше контролу над временом употребе видео-игара, како деца не би постала социјално изолована, и контролу садржаја којим се дете игра, да садржаји буду прилагођени узрасту.

ЈЕЗИЧКЕ ИГРЕ КАО ПОДСТИЦАЈ ДОБРОМ ГОВОРУ

У раним годинама усвајања језика, деца свакодневно откривају нове речи, уче граматичка правила кроз игру како би се изразила и експериментишу у говору са другима. Језичке игре им омогућавају да креативно експериментишу са језиком и да се при томе забаве. Такве игре, у почетку, не треба да буду сложене. Важно је да језичке игре буду прилагођене узрасту.

Поред формирања гласова и формалних аспеката (граматика), дете током свог језичког развоја треба да усвоји и аспекте везане за садржај. То укључује, између осталог, значење речи (семантику речи), јер су речи језички носиоци садржаја и тиме омогућавају комуникацију значења.

Поред значења речи, дете чува и сва одговарајућа својства речи. Кључни предуслов за почетак усвајања значења речи је препознавање да искази представљају нешто, тј. да заузимају симболичку позицију за нешто стварно. Пошто свака звучна јединица може значити било шта малом детету, оно користи спољашње знакове (нпр. показивање родитеља, заједничку пажњу, понављајуће ситуације) да би доделило значење. Међутим, оно такође поседује одређене когнитивне механизме усвајања, без којих не би било могуће изградити речник и одговарајуће знање речи у року од само неколико година.

Даљи предуслови су исправна аудитивна обрада перципираних звучних секвенци и ретенција тих звукова према значају речи. У предшколском периоду је значајно превођење детета са имплицитног на експлицитни говор (говор који је прилагођен саговорнику и комуникацијској ситуацији). Стога, деци треба омогућити да ступе у ситуацију, да слободно говоре и да примењују разне употребе говора са осталима из свог окружења. Деца у шестој години живота треба да су оспособљена за формирану реченицу од 8 речи, и те речи треба да су обухватније и по структури и значењу на ранији период (Голубовић, 2012).

Како се у окружењу детета одвија све већи број размене говора и у којима и само активно учествује то подстиче и лексички и синтаксички развој. Родитељи треба да развијају дијалог са дететом. Уверили смо се да деца раног узраста радо учествују у језичким играма и да им та интеракција, размена са одраслима у многеме помаже. Није у питању само игра већ се остварују и бројни васпитни и образовни задаци. Деца, неосетно, усвајају вредности које им језичка игра пружа и уједно усвајају пожељне обрасце понашања.

Дечја језичка или говорна игра, треба да оствари неколико елемената који ће спонтано бити остварени да би дечје учешће у самој игри било природније и са већим степеном учешћа. Играјући се, деца исказују своје способности и све елементе социјализације, али исто тако показују и колико им је стало да игра буде извор раздраганости и веселости. Према наводу Стане Смиљковић и Миомира Милинковића, „деца такође нерадо прихватају поуку изван хумора, игре, нонсенса и маште. Поука у књижевном делу мора бити елеменат лепоте, иначе ће је деца одбацити као сломљену играчку или неукусно јело“ (Смиљковић, Милинковић, 2008: 19—20). Исто тако и језичке и говорне игре подразумевају повишени степен раздраганости и чилости као и нонсенса да би и само дете било са већим степеном учешћа. Важна симбиоза која се остварује у говорним играма јесте да оне „представљају идеалан спој учења и забаве за децу“ (Миловановић, Стакић, 2023:37). Дакле, мишљења смо да језичке и говорне игре треба да садрже говор који је апстрахован из говора свакодневице, да је говор код одраслих који се играју са њима усклађен са изразом лица и гестом и да има виши степен слободе изражавања. Код говорних и језичких игара веома је важно задржати дечју пажњу. У препаративној фази дечје игре родитељи припремају дете за игру кроз промену боје гласа, честе и смешне промене изразе лица, положај руку, удаљавање и приближавање лицу детета и сл. чиме остварују веселу атмосферу и слободу код детета као битан чинилац за развој саме игре.

У припремним радњама за остварење говорних или језичких игара јављају се кључни фактори играња: богаћење дечјег речника, правилна артикулација гласова, правилна употреба речи, ситуациони говор, остваривање дијалога, усмерење на пожељне обрасце понашања, (усхићење, стрпљивост, пажња, природност, опажање, уочавање, истрајност, спонтаност, прилагођавање и др.). Говор родитеља је веома важан као модел доброг говора, а одмах уз родитеље битну улогу имају васпитачи. Јер колика се важност придаје матерњем језику у дому детета, то ће се одразити и на његов говор. Разговор је најоптималнији метод који стимулише дететов говор, гест, реченицу, речи и мимику (Голубовић, 2012).

Васпитачи прилагођавају свој рад на унапређењу развоја говора код деце. Један од циљева које васпитач остварује је и тај да кроз животно-практичне активности оспособљавају децу да могу конкретно да изразе своје поруке, потребе, да би их саговорници разумели у њиховим намерама, жељама и сл. Стога, у даљем раду предложимо неке семантичке језичке игре у функцији богаћења дечјег речника и унапређења говора.

СЕМАНТИЧКЕ ИГРЕ

Семантичке језичке игре, односно како их Матић назива „лагаријама, изокретаљкама, бесмислицама“ (Матић, 1982: 93), јесу игре значењима и знањима, односно игре у којима се нарушава одређена семантичка форма у нашем језику. У оквиру ових игара дете се игра тако што тежи да промени одређену форму, машта и ствара илузије, али само са оним речима које је до сада у свом говору усвојило и разуме њихово значење. Игре значењем могу се препознати и у фонолошким играма, а конкретније, уочљиве су и код парадигматских игара. Конкретан граматички и синтаксички образац јесте домен у коме се дете игра речима вршећи промену одређених речи и то само у њиховом значењу. Код предшколске деце и старије васпитне групе, игре значењем се чешће јављају као самостална врста. Корнеј Чуковски је ове игре назвао преокретаљкама и дао им посебан значај у мисаоном развоју детета. За ове игре је карактеристично изразито одступање од семантичке норме, због чега су оне у великој мери и игре интелигенције, колико и игре језиком. Према Чуковском, главно обележје семантичких игара је обрнута координација ствари: функција предмета А приписује се предмету Б и обрнуто (Чуковски, 1986). На неуобичајеној координацији значења почива метафоричка делатност човека, она је битна претпоставка и извор инвенције и маште. У играма преокретаљкама дете постаје господар илузије.

Семантичке језичке игре су карактеристичне за народне умотворине, у народним песмама и причама, али постоје и у савременим песмама. Тако рецимо у народној песми „Ја сам чудо видео“ вешто се осликава оно што није, нешто што је немогуће да се догоди у стварности.

*Пуж и во се туку,
козе кола вуку,
свиња брке суче,
мачке рачун уче,
коњ на грани спава,
зец пут преорава,
вук на друму проси,
мрав буре носи,
рода жабе служи,
миш се с мачком дружи. (Народна песма)*

У овој народној песми, која је изразито шаљива, јасно се уочава да није могуће да *рода жабе служи, да зец пут преорава* и слично. Стога, осликава се игра речима, значењем, оно што није могуће у стварности, а самим тим код деце треба развијати и начин на који би они сами могли да осмисле неку *лагарију*, подразумева се уз помоћ васпитача.

Поред песама, постоје приче које се могу користити у сврху семантичких језичких игара. Таква је рецимо народна прича „Три ловца“:

Била три ловца. Двојица нису имала оружје, а трећи је био без пушке. Пођу они једном у лов и растерају три зеца. Два зеца утекоше, а трећег нису уловили. Онога што нису уловили узму и понесу кући. Дођу пред једну кућу која није имала ни зидова, ни темеља, ни крова, ни прозора, ни врата. Позову домаћина који није био ту и рекоше:

- Дај нам какав лонац да скувамо зеца.

Домаћин рече:

- Имам три лонца. Два су разбијена, а трећи нема дна.

- Баш добро!- рекоше ловци.

Узму онај лонац што није имао дна и у њему скувају зеца којег нису уловили, слатко се наједу и оду.(Матић, 1982: 93)

У овој народној причи, јасно се види оно што није могуће остварити. Дакле, циљ ове приче је да утиче на децу тако што ће уз помоћ васпитача или самостално увидети шта је стварно а шта не. Мишљења смо да децу треба подстицати да осмисле овакву врсту приче или песме, али неопходно је претходно да им се објасни шта није истина у овим песмама и причама и да сама исправе причу или песму, онако како је то у стварности и на који начин је то могуће.

У савременим песмама и причама присутне су лагарије, игре маште, оно што није стварно. Таква је рецимо Ћопићева „Изокренута прича“, у којој је изокренут редослед речи у реченицама.

Изокренута прича

(Ова прича је претрпела својеврсни урнебес, па је у њој много тога изокренуто. Да покушамо да вратимо речи на своје место.)

Тек је брдо изашло иза сунца, а кревет скочи из пространог чиче, навуче ноге на опанке, стави главу на капу и отвори кућу на вратима.

- Гле ноћас је земља добро поквасила кишу!- зачуђено прогунђа брк сучући чичу, па брзим двориштем пожуре низ кораке, истера шталу из краве па рече:

- Рогата ливадо, иди паси у зеленој трави, а ја ћу ноге под пут,
па ћу поћи у дрва

да донесем шуме. Чича стави раме на секиру и намигну бабом на
своје око.

- Бако, скувај у јајету четири лонца док се посао врати с чиче.
Данас ће ручак

слатко појести старца.

Пут распали низ чичу дижући својом широком прашином
облаке опанака. Од тога се уплашише нека кола, па у трку изврнуше
коње, а узда испусти кочијаша и бубном ледином о леђа.

Догађај се уплаши од овога необичног чиче и опружи поље преко
ногу јурећи брже него брдо преко зеца. Најзад, када је бацио себе
испред погледа, од зуба му зацвокота страх и глава му се диже на
коси: из оближњег вука вирила је крволочна шума. Ау, сад је бостан
обрао чичу! Обузет лудим старцем, наш ти страх прескочи преко
чакшира и подера трн, па брже од поља потрча преко засијане звезде.
Пред кућном бабом дочека га верни праг.

- Тако ми светог вука, ено недеље у шуми!- викну гласним
храпавим чичом.

Кућа се пренаде, ускочи у бабу и забрави кључ вратима, а
сирото дрво попе се на чичу и горе се ухвати граном за руке очекујући
двориште да дојури вука. (Бранко Ћопић)

Поред постојећих књижевних дела, као вид активности са
децом током којих ће се користити семантичке језичке игре, могу се
користити и поетски и прозни текстови који су написани правилно.
На пример, песме које су на правилан начин написане могу се
изокренути заједно са децом и самим тим користити за семантичку
језичку игру. На овај начин, деца се подстичу да сами креирају оно
што није реално, да испољавају своју машту и креативност.

Стакић у свом стручном раду истиче да семантичке језичке
игре значајно утичу на богатство лексичког фонда, као и да богате
опсег и квалитет реченице код деце (Стакић, 2016) . Примена
семантичких језичких игара деци омогућава да се идентификују са
одређеном фиктивном ситуацијом, да уз помоћ маште креирају
одређене ситуације које су замишљене, али им је основа дечије
личносно искуство. Истиче и да су семантичке језичке игре једна од
омиљених дечјих игара, обзиром да у њима деца имају слободу у
изражавању и креирању нестварног. Као позитивну страну
семантичких језичких игара, Стакић истиче да оне имају позитиван
ефекат на развој лексичког фонда, као и да код деце развијају
способност да се лексеме користе у правилном и у пренесеном
значењу (Стакић, 2016). У погледу синтаксе, семантичке језичке

игре омогућавају деци да богате своје реченице, њене структуре, опсега, значења и правилности. Постоје радови који потврђују да семантичке језичке игре имају велики утицај на богаћење дечјег речника. Истраживање које је спровела Тодоров (2010) испитиван је лексички фонд речи код деце средњег и старијег предшколског узраста, односно у коликој мери је њихов речник богат или сиромашан.

Истраживање је спроведено тако што је сваком детету била показана иста слика, а потом дете треба да се подстиче на разговор, да описује и прича о слици коју посматра. Као резултати, убрајао се укупан број речи које је дете употребило током описивања, причања о слици, а потом су речи разврстане по врстама на именице, глаголе, бројеве, придеве, заменице, везнике, предлоге, прилоге, узвике и речце. Такође, избројан је укупан број разноврсних речи као да су само једном употребљене. Потом је израчунат укупан број поновљених речи, да би се на крају израчунао проценат између укупног броја употребљених речи и поновљених речи. Добијени резултати нас усмеравају да су деца средњег и старијег предшколског узраста у свом вокабулару имала најзаступљеније именице, глаголе и придеве, и да имају доста поновљених речи што карактерише да речнички фонд није значајно богат. Стога, Тодоров истиче да је потребно у будућности реализовати активности које садрже фронталне игровне вежбе богаћења дечјег речника, али и индивидуализован рад са децом или мањим групама деце које имају сличне особине речника. (Тодоров, 2010). Поред наведеног истраживања издвајамо и рад Мирјане Стакић, која наглашава да се уз помоћ семантичких језичких игара „... развија говор богатећи лексички фонд“ (Стакић, 2016: 138), односно да се кроз реализацију семантичких језичких игара утиче на богаћење дечјег речника.

ЗАКЉУЧАК

Језичке игре представљају базу за оптимални развој говора. Њихова употреба је једноставна, деца их радо прихватају, за њихово остваривање нису потребни посебни услови, њихов садржај је прилагођен узрасту. Дечја бујна машта предствала инспирацију да дођу до нове идеје, а понекад чак и да стварају сопствене игре. Није неуобичајено да се њихова околина преобрази у свет маште у којем деца доживљавају игру као пут у јединствени свет. Деца желе да изнова и изнова играју нову рунду игре у којој посебно уживају. Деца показују истрајност када играју било коју игру.

Одрасли могу да искористе ову мотивацију и енергију да подрже децу. Кроз игровну интеракцију, деца дуже остају фокусирана и учествују у различитим вежбама. Језичке игре истовремено утичу на правилну артикулацију гласова, богаћење дечје лексике, припремање за разговор са одраслима, утичу на флуентност говора. Такође, предност језичких игара је у томе и док се деца играју и разговарају са другарима, васпитачима се ствара прилика да уоче језичке или говорне поремећаје. Раном идентификацијом тих проблема, на време се стављају под контролу и повећавају се шансе за њихово адекватно отклањање. Сматрамо да је потребно да се што чешће изводе језичке и говорне игре ослањајући се на показане резултате истраживања говора код деце предшколског узраста приликом тестирања за полазак у школу. О значају коришћења језичких и говорних игара и вежби све је већи број научних радова што указује и на одговорност науке и струке према овом проблему. Изучавање и даље истраживање овог проблема остају трајно отворени јер је дечја игра извор и својствена насушна потреба деце.

ЛИТЕРАТУРА

- Голубовић, С. (2012). *Развојни језички поремећаји*, Београд, Друштво дефектолога Србије.
- Матић, Р. (1982). *Методe и облици рада на развоју говора деце од рођења до поласка у школу*, Београд: ИШРО „Привредно финансијски водич“.
- Миловановић, Б. Стакић, М. (2023). *Теоријско–методички приступ говорним играма и вежбама*, Учитељски факултет Призрен- Лепосавић, Лепосавић.
- Смиљковић, С. Милинковић, М. (2008). *Методика наставе српског језика и књижевности*, Врање: Учитељски факултет Врање.
- Спасић Љ. Ј., (2020). *Лексички развој детета предшколског узраста*, Узданица, Јагодина, XVII/1, стр. 171–178.
- Стакић, М. (2016). *Игре маште у функцији развоја говора деце предшколског узраста*; Национални научни скуп са међународним учешћем „Савремено предшколско васпитање и образовање: изазови и дилеме“; 129- 140
- Стакић, М. (2017). *Усвајање значења речи у почетним фазама усвајања матерњег језика*, Зборник радова Учитељског факултета Призрен – Лепосавић, књига 11, стр. 31–40.

- Тодоров, В. (2010). *Богатство и сиромаштво речника код деце предшколског узраста*, Педагошка стварност; 5-6 (1): 468- 475
- Ђопић, Б. (2020). *Изокренута прича*, Завод за уџбенике, Београд.
- Чуковски, К. (1986). *Од друге до пете*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

LEXICAL-SEMANTIC GAMES IN THE FUNCTION OF ENRICHING CHILDREN'S VOCABULARY

Abstract: Every year in the Republic of Serbia, testing of preschool children for school entry is carried out, and this data shows that preschool children have speech problems that are increasing year by year. There are several factors that can cause problems with speech development and delayed speech in children, but we are increasingly hearing from experts that one of the causes is the premature and excessive use of mobile phones, tablets, etc. One of the main goals of using these games is to enrich children's vocabulary and correct articulation of sounds, and we will demonstrate this with examples of specific language and speech games.

Keywords: *Language games, speech games, children's speech development, semantic games.*